

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Олександр ДЯКУЛИЧ

*аспірант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет», адвокат,
м. Київ, Україна*

Свобода економічної діяльності в структурі економічної системи як елемент економічного порядку певного типу (з обмеженням чи відкритим доступом) зумовлена гарантіями вільної конкуренції та недопущення зловживання монопольним чи домінуючим положенням на ринку¹. Згідно із цими вимогами стаття 42 (3) Конституції України визначає: *«Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренції. Види і межі конкуренції визначаються законом»*².

Таким чином, на конституційному рівні свобода підприємницької діяльності нерозривно пов'язана із конкуренцією, яку держава зобов'язана забезпечувати через відповідні інституціональні та процесуальні гарантії. Визнання конкуренції як інституціональної основи свободи підприємницької діяльності орієнтує розвиток економічної системи як відкритої ринкової системи. Однак постає питання про характер ринку, оскільки можуть існувати різні моделі ринкові економіки. Конституція України у цьому відношенні це питання залишає відкритим.

Питання про зміст економічної системи частково розкривається у статті 13 (4) та статті 14 (1) Конституції України. По суті Конституція України визначає соціальний вимір економічної системи, в якій гарантується свобода підприємницької діяльності на засадах вільної конкуренції і недопущення зловживання монопольним становищем на ринку. Оскільки Конституція України прямо визначає соціальний характер економіки, це означає правомірність втручання, заснованого на міркуваннях забезпечення економічного добробуту суспільства (що є однією із підстав обмеження деяких конституційних прав і свобод) та

¹ Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія/за ред. проф. М. В. Савчина. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021.

² Конституція України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=119>

диверсифікованої структури економічної системи, для якої характерні обмежені природні ресурси.

Відтак можна узагальнено сказати, що конституційні засади захисту економічної конкуренції – це принципи та норми, закріплені в Конституції України, які забезпечують правовий фундамент для розвитку конкурентного середовища в економіці³. Конституцією України визначено наступні засади захисту свободи підприємницької діяльності та економічної конкуренції:

1. **Гарантії свободи підприємництва:** Конституція закріплює право на свободу підприємництва, що означає, що громадяни мають право займатися підприємницькою діяльністю без непропорційних обмежень або перешкод.

2. **Принцип рівних умов:** Конституція гарантує рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, запобігаючи недопущенню переваги одних учасників ринку над іншими.

3. **Заборона монополій, антиконкурентної діяльності та недобросовісної конкуренції:** Конституція встановлює заборону створення монополій та інших обмежувачих форм конкуренції.

4. **Захист прав споживачів:** Конституція гарантує захист прав споживачів, контроль з боку регулюючих органів за безпечністю та якістю товарів і послуг.

Ці засади не лише створюють правовий механізм захисту конкуренції в економіці, але і відображають основні цінності та пріоритети суспільства щодо розвитку економіки та підтримки підприємництва. Детальніше дані засади знаходять свій розвиток в галузевих законах, що регулюють захист економічної конкуренції та захист прав споживачів. Вони спрямовані на забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку та стимулювання спроможного конкурентного середовища, що сприяє економічному зростанню та інноваціям. Для таких перехідних економік як в Україні питання забезпечення вільної економічної конкуренції та недопущення недобросовісної конкуренції має особливе значення⁴. Конституція і закони України певним чином закріпили правові засади такого забезпечення.

Свого часу Конституційний Суд України давав інтерпретацію положенням частини 3 статті 42 Конституції у своєму рішенні №22-рп/2008 від 09.10.2008. Конституційний Суд, зокрема, зазначив:

³ Безух О.В., (2008). Проблеми правового регулювання економічної конкуренції в Україні. Київ; Тернопіль: Підручники і посібники.

⁴ Бакалінська, О.О. (2005). Організаційно-правові засади захисту економічної конкуренції в Україні: монографія. Київ : Київський нац. торг.-екон. ун-т.

«На державу покладено обов'язок забезпечувати захист змагальності суб'єктів господарювання в отриманні та розподіленні ними прибутку з метою досягнення економічних та соціальних результатів»⁵.

Далі, Конституційний Суд також звернув увагу на наступне:

«Частини перша, третя статті 42 Конституції України, гарантуючи право на підприємницьку діяльність та захищаючи конкуренцію у підприємницькій діяльності, не виключають можливості обмеження конкуренції, однак містять заборону на неправомірне обмеження конкуренції у підприємницькій діяльності».

Дана позиція Конституційного Суду примітна тим, що Конституція України не заперечує проти тиску на конкурентне середовище з боку окремих суб'єктів господарювання, які досягли певної ринкової влади на ринку «органічним» та «природним» шляхом, зокрема завдяки власній конкурентоспроможності, інноваційної тощо; натомість держава має забезпечувати захист змагальності (конкуренцію) виключно в ситуаціях, коли ринкова влада сконцентрована чи використовується суб'єктом господарювання неправомірно з метою отримання монопольної ренти, витіснення конкурентів з ринку, створення чи зміцнення нездоланих бар'єрів для входу на ринок нових гравців.

Також примітною є правова позиція Конституційного Суду щодо забезпечення рівних умов у конкуренції вітчизняних і зарубіжних суб'єктів господарювання. Такий захист зумовлений засадами рівності, хоча Конституційний Суд про це прямо не говорить, але це впливає із змісту його правової позиції⁶:

«Положення частини першої статті 5 цього Закону поширюють дію такого режиму на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, їх реєстрації, у тому числі до введення в дію та протягом дії Закону України «Про іноземні інвестиції», Декрету Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» та Закону України «Про режим іноземного інвестування». Тобто для всіх підприємств, створених за участю інвестицій, як вітчизняних, так і іноземних, створюються рівні умови щодо питань валютного і митного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів)».

Таким чином, конституційне і законодавче регулювання питань вільної економічної конкуренції та недопущення недобросовісної конкуренції формально заклало правові основи вирішення цих питань

⁵ Рішення КСУ №22-рп/2008 від 09.10.2008.

⁶ Рішення КСУ № 1-рп/2002 від 29.01.2002.

на практиці. Проте, як свідчить практика Конституційного Суду України, справа не зводиться до формального застосування цих основ. Гарантування вільної конкуренції в умовах економічної системи з обмеженим доступом є результатом складних суспільно-політичних дебатів, про що свідчить також і практика Конституційного Суду України⁷.

У світлі таких конституційних гарантій забезпечення конкуренції та обмеження монополізму важливу роль відіграють інституційні запобіжники посягання на конституційний економічний порядок, серед яких слід виділити діяльність Антимонопольного комітету та низки незалежних регуляторів⁸.

Резюмуючи, конституційно-правове регулювання меж дозволеного та забороненого для економічних суб'єктів на ринку, в частині їхньої підприємницької діяльності, є доволі комплексним та водночас гнучким, зокрема: (а) в силу частини 4 статті 13 Конституції вони праві вимагати від держави рівності перед законом та захисту своїх прав; (б) зайняття певними суб'єктами господарювання монопольного (домінуючого) становища узгоджується із положеннями частини 1 статті 15 Конституції, за якими суспільне життя в Україні ґрунтується, серед іншого, на засадах економічної багатоманітності, водночас забороненими є практики щодо зловживання ринковою владою та економічним становищем на шкоду споживачам та процесу конкуренції як такому; (в) суб'єкти господарювання мають право на свободу підприємницької діяльності, що включає в себе визначення способів та методів її ведення, що впливає із положень частини 1 статті 42 Конституції; (г) в межах підприємницької діяльності вони мають право конкурувати та очікувати добросовісної конкуренції з боку інших учасників ринку, що прямо впливає із першого речення частини 3 статті 42 Конституції, та відповідно вимагати від держави захисту цього права. У той же час свобода підприємницької діяльності та відповідно способів та методів конкуренції суб'єкта господарювання допустима до тих пір, поки вона не заборонена законом (частина 1 статті 42 Конституції України).

⁷ Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія/за ред. проф. М. В. Савчина. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021.

⁸ Сус М.С. Окремі проблеми забезпечення конституційного принципу верховенства права у процесі контролю за зловживанням монопольним становищем. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/281286/275488>